

Avsnitt 63: Livskunskap för elever med intellektuell funktionsnedsättning

INFORÖST: Vi på Specialpedagogiska skolmyndigheten arbetar för att alla barn, elever och vuxenstuderande, oavsett funktionsförmåga ska nå målen för sin utbildning. I podden förklarar, fördjupar och diskuterar vi specialpedagogik, och ger goda råd till dig som arbetar i, eller har barn som går i förskolan och skolan.

ERIKA: Hej och välkomna till Specialpedagogiska skolmyndighetens podd *Lika värde*. Vi spelar in det här samtalet på distans och det kan påverka ljudet en aning. I dagens samtal kommer vi att prata om livskunskap för barn och unga med intellektuell funktionsnedsättning. Vad innebär begreppet, varför det är viktigt och vad det faktiskt kan göra för skillnad för barn och unga med intellektuell funktionsnedsättning. Och jag som leder samtalet heter Erika Bergman och jobbar i vanliga fall som pressekreterare på Specialpedagogiska skolmyndigheten. Och med mig i studion har jag Marita Holgersson och Helena Helander, båda specialpedagoger, som länge arbetat med utbildning för unga med intellektuell funktionsnedsättning och som nu skrivit en bok tillsammans om ämnet livskunskap med fokus på den här gruppen. En bok som ges ut av SPSM läromedel. Och jag vill säga varmt välkomna hit till er båda.

HELENA: Tack.

MARITA: Tack så mycket.

- ERIKA: Och jag tänker, innan vi börjar så får ni jättegärna berätta kort om era erfarenheter kring att undervisa elever med intellektuell funktionsnedsättning, så jag tänker jag börjar med att fråga dig, Marita.
- MARITA: Jo, det var ju så att jag och Helena, vi träffades, vi var kurskamrater på specialpedagogprogrammet i Stockholm. Vi hade båda lite andra erfarenheter med oss, pedagogiska erfarenheter, men vi träffades här och hamnade båda i att jobba på gymnasiesärskolan. Och vi har undervisat i lite olika ämnen. Jag har undervisat inom både ämnesområden och ämnen på grund, sär, gysär och lärvux, men haft ett särskilt intresse för det här med sociala färdigheter och jobbar liksom temainriktat. Och det har vi delat och haft väldigt mycket utbyte.
- HELENA: Ja, jag har ju då jobbat i Stockholm, i Häggvik, på en stor gymnasiesärskola där. Mest på nationell nivå, varit klasslärare också, men alltmer haft fokus på livskunskap på olika sätt och även samtal med eleverna. För att efter några år så blev det att jag jobbade mest med eleverna på särskolan som hade autism. Och där var det ju även ... Jag hade grupper där med, men mest ... eller mycket enskilda samtal, som tar upp det här ämnet, kanske man ska säga, som handlade runt livsfrågor.
- ERIKA: Och ni har ju fokus då som sagt just på området livskunskap. Och varför är det så viktigt om man tänker då just på den här gruppen elever? Vad säger du, Helena?
- HELENA: Ja, det är väl så att de har ju inte samma chans att snacka med kompisar och så där när de kommer upp ... Eftersom

vi har jobbat just med tonårs- och äldre, så är det ju då ofta de här frågorna kommer runt livet och hur ska det gå och vad ska jag bli när jag blir stor och ... Så de kan vara ganska ensamma med de här tankarna. Och visst kan man prata med sina föräldrar, men på något sätt kan det vara ibland lite skämmigt. Så att då blir det viktigt med den här stunden i alla fall en gång i veckan eller om det blir mer, att få komma i gång och prata. Och då kan man även sen kanske prata med sina kompisar om det här ämnet. För det är ju ett känsligt ämne.

MARITA: Jo, för det handlar ju mycket om skolan som en social plats. Det finns ju mycket möjligheter för socialt samspel i skolmiljön. Och det är ju ofta sånt som man kanske inte så där aktivt undervisar i, utan ... Lite så där uttalat ska man lära sig sociala regler och socialt samspel. Och det är någonting som kanske för andra elever kan gå mer med automatik, men är man en ung människa med intellektuell funktionsnedsättning, då måste man få lära sig och vi måste lära ut. Och det hänger ju mycket ... För att då få ett bra samspel med andra och kunna funka i sociala sammanhang. Och jag tänker att det är ju det som är skolans uppdrag och grundläggande värden som vi ska lära, och skapa förutsättningar för dem att funka socialt. Och undvika ensamhet som är en stor risk som vi har nämnt. Ja, så därför har vi lagt mycket engagemang i de här förmågorna.

ERIKA: Vilken konkret skillnad gör det då om elever med intellektuell funktionsnedsättning får tillgång till ämnet livskunskap och den här möjligheten att få prata öppet om

2021-09-23

alla de frågor som det här ämnet berör? Vad säger du,
Marita?

MARITA: Ja, vi tänker att vi vill ... Ja, först kanske vi ska säga, vad är livskunskap? Vi kanske ska ... Vad är definitionen på det? Och vi har väl då, både Helena och jag ... Jag har jobbat i Visby på gymnasiesärskolan och du på Häggvik. Och vi har haft ämnet en gång i veckan regelbundet under alla år och haft åldersmixade grupper. Och då har vi haft temaområden. Och då har det väl varit ... De har fått med sig det här med identitet, funktionsnedsättning, vänskap, kärlek/sexualitet, alkohol/tobak, livsfrågor, samspel, konflikthantering. Ja, en ganska bred kompot i ämnet livskunskap. Vi tycker att vi rustar dem bra för vuxenlivet genom att ha fått samtala om de här sakerna och öva. Därför att vi har ju jobbat med drama som pedagogisk metod under de här lektionerna. Och det tycker vi är väldigt konkret och lustfyllt och roligt och ... ja, man upplever med kroppen och knoppen [skratt]. Och ... ja, man får öva i olika scener. Och det tycker vi har skapat en skillnad för dem.

ERIKA: Är det någonting som du vill lägga till, Helena?

HELENA: Jag tänker också på just det här att eleverna får större delaktighet i sitt liv i framtiden, får man hoppas, genom att de har fått tänka och känna och fundera på såna här frågor ihop med oss och andra och så i sin grupp. Och att de liksom får större förståelse för kanske ... Om man förstår sin funktionsnedsättning bättre så kan man också se vad man har för bra och positiva, att för fram de positiva förmågorna och känner att ”men gud, jag är bra på det här”, men också kan se begränsningarna och sen hitta strategier

för det. Och just att man fokuserar mycket på vad de kan.
Och inte bara tvärtom [skratt].

[allmänt medhåll]

MARITA: En sak som kan vara en skillnad också, det här med att kunna be om hjälp. För det finns mycket döljande i att ha en funktionsnedsättning och att kunna veta att ... ja, i vilka situationer är det faktiskt bra och en styrka att kunna be om hjälp? Och ett moment som vi har haft, det är att fråga runt i gruppen, vem ber du om hjälp när du hamnar i någon svår situation? Och då när vi har gått runt så har vi alltid kunnat få höra att "alla vet någon". Det kan vara en storasyster, det kan vara en lärare, det kan vara ... ja, sin mamma eller så. Men alla har kunnat säga någon. Och bara det att de har reflekterat över "vem kan jag be om hjälp?" och sagt det i rummet gör ju att vi känner oss tryggare att de skulle kunna be om hjälp. Och vi har också alltid sagt att "vi finns också här, vi vågar prata om svåra saker också så ni kan också vända er till oss". Så det tror jag kan vara en ... I och med att vi har ett ämne där man pratar om livsfrågor så blir vi också tillgängliga som vuxna, tror jag.

ERIKA: Just det, så det blir som en slags preventiv skyddsåtgärd.

MARITA: Ja, absolut.

ERIKA: Har ni exempel från era möten med eleverna när ni har pratat om de här frågorna som ni tänker att ni skulle vilja dela med er av, som kan göra att man får en bra och konkret bild av, vad är det som kan hända och vad är det det kan leda till som är bra?

- HELENA: Många säger att det här är det viktigaste ämnet för mig just nu i den här åldern, att förstå och veta ... Och liksom spännande också att prata om de här frågorna. Det jag tänker mest på, det var en kille jag hade som hade mycket panikångest och var hemma väldigt mycket ifrån skolan, men han kom i stort sett till 100 % på den här lektionen för att han tyckte att det var så viktigt för honom.
- ERIKA: Mm, vad intressant.
- HELENA: Så det handlar ju också ... Det handlar återigen om det här att man förstår sig själv, sina förmågor och sina begränsningar och att man får en strategi.
- ERIKA: Du då, Marita, har du också exempel du kan dela med dig av?
- MARITA: Jo, men det är roligt att få dela exempel, för det är ju det du och jag har gjort, Helena, genom åren. Vi har delat exempel och gett varandra idéer. Och ett moment som vi brukade göra, det var frågan "Varför går du i särskolan?" För det var kring det här med identitet och funktionsnedsättning. "Vem är jag och varför går jag här?" För det finns ju också där mycket döljande och kämpande med ... Bara det, vi har ju bytt i dag, eller det är väl ett förslag att det ska heta i stället anpassad gymnasieskola och så. Så ordet har ju varit väldigt laddat. Men eleverna har då sagt att "ja, jag vet inte, mamma berättade att jag skulle byta skola och det var jätteläskigt och jag var jätteledsen och ..." "Ja, det var någon som sa till mig att ..." "Nu sa min lärare att jag ska flytta till särskolan." Det var många som det var liksom lite oklart faktiskt. Så att då fick de dela varandras berättelser

och ... ja, vi kunde samtala kring de där svårigheterna och vad det heter och förklara kring IF. Och där har ju Ninjakoll varit ett bra material, att förklara just intellektuell funktionsnedsättning, vad det innebär. Något som var stärkande som vi gjorde också i slutet av varje termin, det var att fråga: "Hur har du utvecklats den här terminen?" De som kunde tog fram egna exempel, annars så fick kompisarna fylla på och vi ledare hade ju alltid förslag på vad vi hade sett. Men det kunde komma upp saker som till exempel "ja, jag vågade gå in på kaféet själv". Det var en stor ska. Och "nej, men jag har blivit bättre på bilden, jag får jättemycket cred från min lärare att det händer mycket" och det var tydligt för dem att se i bilden, sin utveckling och så där. Eller "nej, men jag vågar säga ifrån nu till läraren när jag tycker att det inte är bra" eller "jag vågar säga till i min relation" eller "jag har blivit ihop med någon och jag har vågat fråga chans ..." eller vad det kan vara. Så det där skrev jag ner, eller vi skrev ner, och så när de tog studenten så fick de med sig alla sina utvecklingskliv de hade tagit under de här åren. Så det var konkret att få det i handen också. Och apropå det du sa, Helena, då gjorde vi ofta scener utifrån något som kunde vara aktuellt i deras liv. Och att man kanske möter på motstånd. Och den här scenen som jag och en kollega spelade upp, det var en elev som skulle ... ja, runt middagsbordet så där, sitta med sin mamma och så berätta "ja, jag vill gå på folkhögskola, jag har fått veta nu på skolan att man kan gå en kurs på folkhögskolan. Det verkar jättekul." Och så säger mamman: "Nej, det ska du inte göra" eller "det passar inte. Du passar bättre att du går i ... jobbar nu ..." eller så där. Och så fick någon elev ta platsen. Vi bytte platser där så att man fick ...

Och då kommer en kille fram och argumenterar jättemycket med mamman. ”Nej, det här är mitt liv. Jag bestämmer i mitt liv.” Och fick liksom höra sig själv stå upp för sig själv och sin önskan och sitt behov. Och det tänker jag, har man övat det i en klassrumsmiljö och få liksom applåder av andra. ”Vad bra att han vågade” och så där, ”att han var modig”, så tänker jag att då kanske man rustas för att faktiskt göra det i andra sammanhang, på en arbetsplats eller hemma eller så. Eller med kompisar.

ERIKA: Jätteintressant att höra. Verkligen. Det blir ju som en träning i både självkänsla och självförtroende.

MARITA: Absolut.

ERIKA: Ser ni att den här gruppen unga får tillräckligt bra undervisning och stöd i de här frågorna när det just kommer till att vara liksom rustad för livet och för de här situationerna? Vad tänker ni om det?

HELENA: Nej, men det vet jag inte riktigt. Jag kan bara svara för hur det har varit där jag har jobbat, men vi har ju jobbat väldigt mycket. Det har varit ett viktigt ämne i vår skola. Ledningen har tyckt så tack vare det så har vi haft mycket livskunskap. Men jag vet, jag har ju hört från andra håll att det har varit lite tunt och även man har märkt på eleverna när vi ”har haft det här när du gick på grundsär?” Nej, det är inte alla som har haft så det är nytt. Man kunden ju ändå ha det i nian, tänker man. Åttan, nian. Det kräver ju att det finns engagerade lärare. Vi blev väldigt intresserade Marita och jag, så det gjorde ju att vi verkligen hoppade på det här och har utbildat oss och så. Men vi hade också en studiedag

på min skola där vi tog upp de här frågorna för man tycker ... Som personal eller som vuxen tycker man ju olika så det var väldigt viktigt att vi diskuterade det här. Och det blev ganska heta diskussioner ibland vad man tyckte, just runt det här med sexualitet. Men det tror jag ändå vad viktigt att vi vågade göra och att man gör när man ska jobba med det här ämnet. Och även om man inte ska jobba med livskunskap så måste man ju kunna bemöta sina elever runt de här frågorna.

ERIKA: Mm. Vad tänker du, Marita?

MARITA: Ja, att få tillräckligt bra undervisning. Jag tänker, Skolinspektionen gjorde en granskning av undervisningen i sex och samlevnad, som är en del i ämnet livskunskap, har varit för oss. Och då har ju det visats väldigt stora skillnader och att det oftast kanske är alldeles för lite och väldigt sviktande kvalitet. Och att det är risk att man blir beroende av några engagerade eldsjälar. Och rektor som har det här ansvaret, att man har en bra undervisning, då måste man ju erbjuda bra ... att man får fortbilda sig som vi har fått göra och gå kurser på RFSU och Lafa och så där. Det behövs. Och jag tänker också att nu vidgar man det här begreppet, att det ska heta sex och ... nu ska jag säga så jag säger rätt, sexualitet, samtycke och relationer. Där tänker vi att vi är på spåret när vi vill ge undervisning kring det här med samtycke, för att då tänker vi att vi ska rusta dem för det här med att kunna säga ja och säga nej, känna efter. "Hur känns det här för mig?" "Vill jag det här?" "Ja, jag vill." Eller "Nej, jag vill inte." Det behöver man öva. Öva kanske i en scen, om någon sätter sig nära mig. Känns det bra? Vill jag

det eller ska jag kunna säga att jag vill byta säte, jag vill sitta själv eller så där. Ja, jag tänker att det är en ... Jag tror att Helena och jag, vi har ju varit så engagerade i det här ämnet till och med nu skrivit ett läromedel därför att vi själva saknade det här läromedlet. Det finns en hel del. Det ska vi säga, Skolverket har ju gett ut sex och samlevnadsundervisning, läromedel, och det finns appen *Privatliv* och annat. Men risken är att det kan bli ojämnt det här, därför att det är ändå lite så här känsliga ämnen. Man måste vara rustad som pedagog för att erbjuda undervisningen, tycker jag.

HELENA: Jag tänker också på det där med att det inte har funnits läromedel ordentligt. Man har ju fått uppfinna sitt eget hela tiden. Man har plockat från det ena, från alla möjliga håll och kanter för att hitta något som passar den här elevgruppen också.

MARITA: Där är vi ju glada att ni, SPSM, har det där uppdraget då att producera tillgängliga läromedel.

ERIKA: Just det, och så ser det ju också ut för oss, att det kan vara just då lärare som har erfarenhet av att själva skapa ett material som man använder i undervisningen och som man vänder sig till oss med för att man har upptäckt att ”det här sättet att göra det på funkar”, och då kan det ju vara så att det blir ett läromedel av det, när man ser att det möter en målgrupps behov. Men vad tänker ni då om ... Jag tänker, om det inte blir så att den här gruppen elever får den här typen av undervisning och den här mötesplatsen, som ni beskriver, för att få prata om de här viktiga frågorna, vad får

det för konsekvenser då för de ungdomarna? Vad tänker ni om det?

MARITA: Det är risken för utanförskap som vi tänker nog kan bli större. Det har vi varit inne på tidigare här. För det som andra ungdomar kan tillgodogöra sig genom att diskutera med kompisar, titta på tills vidare, läsa i tidningar, det behöver ju våra ungdomar få den här tillgängliga undervisningen i. Att vi har lektioner, att vi undervisar i det här ämnet. Jag vet att det här exemplet ... Jag vet inför valet 2018, då tror jag det var första gången jag under mina år i särskolan stötte på att det fanns ett material som var producerat och tillgängligt för att ge information inför valet. Och det är ju bara ett exempel på att de är så beroende att vi ger tillgängligt material, att vi har tillgänglig undervisning, att vi ser till att de här frågorna är med i skolan. Ja.

HELENA: Och att man också hjälper dem att hitta de här apparna, *Privatliv*, det finns kanske flera ändå nu. Att man hjälper dem att hitta. Du behöver inte visa dina föräldrar att du tittar på de här sidorna, utan det här kan du göra själv på din vrå om du har en dator eller en telefon eller vad du har. Det kanske en del föräldrar gör, men inte alla.

MARITA: Jag kom på en sak till här. Det som vi pratade om, Helena, det här risken att bli utnyttjad eller ...

HELENA: Ja, just det.

MARITA: Du hade något exempel.

HELENA: Ja. Att man kan liksom ha svårt för att säga nej, det här vi pratade om. Man ska känna den här ja-eller-nej-känslan i

sig själv. ”Nu vill jag det här.” ”Nu vill jag inte det här.”
Och så att det inte kan bli så här att man köper vänner med sex. För det har ju hänt. För att då får man kanske en vän om man gör det här. Det är också såna där viktiga saker att prata om, att ... Och att man också är naturligtvis är posi... Att man säger att det är positivt med ... Att de ska uppleva sin sexualitet positivt. Inte bara komma med ”oh, det är farligt”, som man kanske har gjort genom tiderna, så att det blir väldigt negativt. Utan man för fram det positiva först. Och sen ändå så där att man ... ”Du måste känna själv.”

ERIKA: Mm, just det. Och då blir den här undervisningen, det är ett sätt att rusta de här ungdomarna för de här situationerna egentligen, tänker jag att ni beskriver.

HELENA: Ja.

ERIKA: Och nu har ju ni skrivit en bok om det här viktiga ämnet. Vi har ju varit inne på det. Vad är det ni hoppas att de som läser och använder den här boken ska få med sig? Vad är det ni skulle vilja se att den ledde till för den som läser och använder den? Vad säger du, Marita?

MARITA: Det är ju en bok som är en liten kort roman, så det är tänkt som ett läromedel, att man ska kunna ha ett tema under en termin. Och där man börjar med att läsa kapitel om de här ungdomarna som är i början av att utforska kärlek/relation. Tar sina första trevande steg. Och då får ju gruppen en gemensam start. Och det blir konkret, och det vet vi, att till exempel se en film eller läsa en bok eller titta på någon gemensam bild eller någonting sånt där, är ett bra ... Då är vi alla på samma plats, så att säga. Och sen fördjupar vi då

frågor från kapitlet. Ja, det här med dramaövningar, koncentrationsövningar, olika samtalsövningar, oavslutade meningar, värderingsövningar, ta ställning, fyra hörn. Så jag tycker att ... Vi hoppas att man ska våga använda fler verktyg än att bara ställa en fråga. Använda mycket bildstöd, ha ett varierat arbetssätt, men ändå tillräcklig struktur som är sig lik för de här lektionerna. Så att det blir ett stöd både för elever och lärare.

ERIKA: Vill du lägga till någonting, Helena?

HELENA: Ja, det var utförligt det där från Marita, så att ... Det jag tänker på kanske är också att man våg... Att man kanske upptäcker, när man ... Om man nu inte har jobbat så mycket på det här arbetssättet, med drama som pedagogisk metod, att man vågar upprepa. Att det blir som trygghet för eleverna, att våga upprepa. För det behöver den här elevgruppen, att känna igen. Och det skapar att man vågar mer sen och att man vågar öppna upp i de här frågorna.

ERIKA: Vi behöver börja avrunda det här jätteviktiga samtalet. Men jag tänker, innan vi slutar, då skulle jag vilja att ni faktiskt delade med er av några råd till dem som har lyssnat och som tänker och känner att "nej, men jag skulle vilja få till den här bra situationen med mina elever och hur kan jag skapa det här bra samtalet kring livskunskap?" Vad skulle ni vilja ge för råd? Vad tycker ni det är viktigt att börja med till exempel? Jag frågar dig första, Helena, så får du fylla på sen, Marita.

HELENA: Ja, men alltså för mig har det varit det viktigaste att de ska känna att det är tillåtande i det här rummet, att sitta i ring.

Det kan vara läskigt i början, men att man då jobbar med den här gruppen så att det skapas tillit i rummet. Men det är bara något litet. ”Vad tycker du om för färg?” Att man får ... Vi brukar ha lappar som man drar runt. Det kanske bara står ”Vilken färg tycker du bäst om?” Då kanske man behöver säga ”blå” till exempel. Men då har man ändå synts, de andra har lyssnat. Så att man försiktigt, försiktigt ökar svårighetsgraden eller vad jag ska säga i de här övningarna, för att skapa den här tilliten, att känna att det jag säger lyssnar andra på och att ingenting är fel och att man även kan säga ”pass” om man känner att ”nej, det här vill inte jag säga”. Så att vi brukar alltid skapa regler för gruppen, och då är ju alla med och säger vad de tycker är viktigt.

MARITA: Jag tänker att vikten av att rektor tycker det här är en bra idé [skratt], att man har med sig rektor och att de sätter av lite tid och resurser för fortbildning eller att läsa in sig i det här. Gå kurser eller så där. Och att man får vara två. Det här med att vara två ledare, det har ju vi haft förmånen att kunna vara, både du och jag, i våra respektive skolor. För då har man bollplank. Vi har väl till och med varit flera pedagoger för att man kanske har haft det i delade grupper och så där, mindre. Och att man pratar ihop sig, pratar om vad man själv tänker kring det här. Kan utvärdera efteråt, vad blev bra? Kunna dela upp sig. Ibland blir det ju så här att man är inne på ämnen som är känsliga och någon elev kanske blir ledsen. Man kanske behöver gå ut en stund och prata. Man är två så att man inte blir för ... Vi brukar prata om det här personlig men inte privat. Man blir trygg också med att vara två. Och det är också så att den ena pedagogen som då

kanske precis berättar eller leder en övning, den andra kan under tiden få möjlighet att iaktta och se signaler att ”ja, men nu ville ju han eller hon ... han ville faktiskt försöka säga någonting”. Så att alla ... Man säkrar upp att alla kommer till tals och alla känner sig trygga. Och ju mer regelbundet man gör det här, att det inte bara är en ... Det här är inte en happening att ha livskunskap en dag någon ... Utan en timme varje vecka. Ja, och våga. Och som sagt, det kan vara skönt att ha ett läromedel att använda första gången. För sen så tror ju jag att många lärare kan ta med sig det här in i andra ämnen. Många jobbar väl med storyline i historia eller samhällskunskap eller någonting, att man gestaltar historiska scener eller annat. Så att vi vill uppmuntra till att använda levande och dramatiska arbetsformer också i särskolan.

ERIKA:

Det blev väl jättebra slutord, tänker jag. Ett jätteviktigt samtal om ett mycket, mycket viktigt ämne blev det verkligen. Och jag vill säga stort tack till er, Maria Holgersson och Helena Helander, för att ni var med i det här samtalet och delade med er av era erfarenheter kring att lyfta och ge unga med intellektuell funktionsnedsättning livskunskap. Och till er som har lyssnat och vill fördjupa er mer i den här frågan så vill jag säga att ni kan gå in på vår webbplats spsm.se för där finns mer information om undervisning för elever med intellektuell funktionsnedsättning. Och bland våra läromedel så finns också undervisningsmaterial och lärarhandledningar som kan vara till hjälp. Och på vår webbplats så finns det också fler poddavsnitt för dig som vill fortsätta lyssna. Och det finns med fokus både på barn och elever med intellektuell

funktionsnedsättning, och även andra teman som är användbara för dig som arbetar i förskola, skola och vuxenutbildning. Så med de orden vill vi säga tack och hej.

[musik]

INFORÖST: Tack för att du lyssnat på Specialpedagogiska skolmyndighetens podd. Fler avsnitt kan du hitta på vår webbplats och där poddar finns. Om du vill veta mer om oss och vilket stöd vi erbjuder, gå in på vår webbplats spsm.se. Följ oss även på Facebook, Twitter och Instagram.